

تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه

Student's Experiences of Social Responsibility in the University

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۵/۴، تاریخ ارزیابی: ۱۳۹۸/۹/۲۴، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۱۹

Reza Eghdampour, Dr. Narges
Keshtiaray, Dr. Reza Esmaili

Abstract: This study seeks to investigate students' experience with social responsibility in the university. The research was carried out in a qualitative framework using a phenomenological strategy. The research population included students of higher education institutions and after identifying and analyzing the data, finally 13 students from the student associations were selected using an "objective oriented criterion" sampling method and the "theoretical saturation criterion". The sample study was interviewed and the obtained data were analyzed using coding method and the findings were organized in the form of open, pivotal, and replacement codes. The findings were categorized into 7 main categories (the dominant environment of higher education, the principles governing higher education, underlie factors for responsibility, empathic understanding, role play and participation, orbital value and university's social structure) and 71 sub categories and finally, the findings are presented in the form of a general model and diagram.

Keywords: social responsibility, students' experience, university.

رضا اقدام پور^۱، دکتر نرگس کشتی آرای^{۲*}، دکتر رضا اسماعیلی^۳

چکیده: در این پژوهش تلاش شد تا تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه مورد بررسی قرار گیرد. پژوهش به روش کیفی و با استفاده از سنت پژوهشی پدیدارشناسی انجام شده است. حوزه پژوهش دانشجویان مؤسسات آموزش عالی بودند که پس از شناسایی و تحلیل داده های دریافتی در نهایت ۱۳ نفر از دانشجویان عضو در تشکل ها و انجمن های دانشجویی با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند ملاک محور و معیار اشباع نظری انتخاب شدند و مصاحبه با آن ها صورت گرفت. داده های بدست آمده با استفاده از روش کدگذاری موضوعی مورد تحلیل قرار گرفت و یافته ها در قالب کدهای باز، محوری و جایگزینی سازماندهی شد. یافته های حاصل از تجارب زیسته دانشجویان در قالب هفت مقوله اصلی (فضای حاکم بر آموزش عالی، اصول حاکم بر آموزش عالی، عوامل زمینه ساز مسئولیت پذیری، درک همدلانه، نقش پذیری و مشارکت، ارزش مداری و ساختار اجتماعی دانشگاه) و ۷۱ مقوله فرعی دسته بندی گردید و در نهایت یافته های متناسب با هر مقوله اصلی در قالب مدل کلی و نمودار ارائه شده است.

کلمات کلیدی: مسئولیت پذیری اجتماعی، تجارب دانشجویان، دانشگاه

^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) اصفهان، ایران.

reza.el359@yahoo.com

^۲ دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

keshtiaray@gmail.com

^۳ استادیار، گروه مدیریت و برنامه ریزی امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

esmaili40@yahoo.com

مقدمه

مسئولیت پذیری اجتماعی یکی از مهم ترین مؤلفه های اجتماعی و فرهنگی یک جامعه مدنی است که در هر جامعه ای افراد و نهادهای دولتی و غیر دولتی با تأکید بر تبعیت از قوانین مدنی جامعه ، آموزه های ارزشی و هنجارهای مطابق با فرهنگ همان جامعه را از دوران کودکی به وسیله ارتباطات اجتماعی ، تعامل پذیری و کنش های متقابل اجتماعی رو در رو، به صورت های مستقیم و غیر مستقیم آموزش می دهند. بر همین اساس این فرایند منجر به توسعه پایدار جامعه می گردد. در واقع نهادهای اصلی و اولیه هر جامعه ای همچون خانواده، آموزش، دین ، حکومت ، رسانه های همگانی سهم بسزایی در مطابقت و تربیت الگوهای مسئولیت پذیری افراد جامعه به صورت های مختلف دارند (شربتیان و میامی، ۱۳۹۱: ۵۱).

مسئولیت پذیری در ابعاد فردی و اجتماعی، مفهومی است که می تواند وسیله و ابزار خوبی برای حفظ انسجام اجتماعی در عین احترام به تفاوت های موجود و فهم آن ها باشد. در واقع یکی از معانی مسئولیت پذیری هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده کردن انتظاراتی است که جامعه از فرد دارد، پس به نوعی احساس التزام به عمل در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید نسبت به سایرین خواهد بود (سیحانی نژاد و فردانش، ۱۳۷۹: ۱۰۰). رفتار مسئولانه به توسعه دانش و توانایی های شناختی فرد کمک می نماید. افراد در جریان تعامل با سایرین و درک موضوعات گوناگون ، به آگاهی های اجتماعی خود افزوده و از این طریق مهارت های اجتماعی لازم را جهت اقدام در عرصه اجتماعی به دست می آورند. با توجه به این که مسئولیت - پذیری اجتماعی، توانایی های اجتماعی، انگیزه تحصیلی، توجه به مباحث اخلاقی و اجتماعی، انضباط شخصی، احساس وظیفه نسبت به دیگران، احترام به دیگران، تعهد به اجتماع و... را افزایش می دهد توجه به این مسئله حائز اهمیت است (ایمان و جلائیان، ۱۳۸۹: ۱۸).

مسئولیت پذیری اجتماعی پیش شرط ایجاد و رشد استقلال فردی است و این امکان را برای شخص فراهم می کند که به ادراک نفس و خود شناسی دست یابد. در یک جامعه پیچیده ، افرادی که دارای استقلال فردی هستند و اهدافی را دنبال می کنند که از ساختار ذهنی آنان درباره واقعیت سرچشمه می گیرد، موفق تر از کسانی هستند که به سادگی خود را به دست شرایط و رویدادها می سپارند. مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان دانشگاه و رفتارهای اجتماعی مطلوب با هم همبستگی مثبتی دارند و مسئولیت پذیری اجتماعی به ویژه در اماکنی که از نظر اجتماعی دارای اهمیت و اعتبار هستند، موجب بروز رفتارهای مثبت اجتماعی می شود (بیرهوف، ۱۳۸۴). امروزه رقابت شدید جوامع ، محدودیت منابع، حفظ نظام ارزشی و فرهنگی گذشتگان ، تعامل پویا با سایر ملل و فرهنگ ها ، حضور مؤثر در صحنه های سیاسی ملی و بین المللی، حفظ و توسعه محیط زیست طبیعی و مجموعه عواملی از این قبیل که بی

توجهی به آنان به فروپاشی و اضمحلال نظام های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی زیست محیطی جوامع ملی و بین المللی منتهی خواهد شد، انسان متمدن را احاطه کرده است. این مجموعه حکایت از آن دارد که دنیای متعامل کنونی بیش از هر زمان دیگر نیازمند انسان هایی مسئول و مسئولیت شناس است. علاوه بر موارد بالا ملاحظه مبانی اعتقادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی نیز نشان دهنده این حقیقت خواهد بود که انسان در نظام اعتقادی اسلام، انسان مسئول است (آب نیکی و سبحانی نژاد، ۱۳۹۰: ۶۱).

در سال های اخیر آموزش عالی به عنوان یکی از مهم ترین عناصر و نهادهای آموزشی در جوامع پیشرفته و کشورهای در حال توسعه نقش بسیار مهم و حیاتی در رشد و توسعه علوم، فناوری اطلاعات و ارتباطات ایفا نموده است. دانشگاه ها صرفاً فراهم کنندگان خدمات آموزشی و پژوهشی نیستند بلکه شکل دهنده هویت افراد مسئولیت پذیر نسبت به کشور خود و سایر کشورهای جهان نیز هستند. دانشگاه ها نقش مهمی را در ایجاد توانایی نسل آینده به منظور دست یابی به موفقیت، رویارویی با پدیده جهانی شدن و رشد اقتصادی و ساخت آینده ای پایدار برای مردم در سراسر جهان ایفا می کنند. در این راستا مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان به موضوعی محوری و تأثیرگذار در مراکز آموزش عالی در قرن بیست و یکم تبدیل شده است (ستوپامیس و همکاران، ۲۰۱۱).

پرورش حس مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان یک وظیفه ضروری برای تحصیلات دانشگاهی است. با پرورش حس مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان، ما نه تنها دانشجویان را تشویق می کنیم که خودشان کارشان را انجام دهند بلکه آن ها را تشویق می کنیم تا به جامعه نیز خدمت کنند. آن ها می توانند به شایستگی های شناختی، ابتکار عمل و خود انضباطی مجهز شوند و در آینده مسئولیت های اجتماعی را به عهده بگیرند. نظام آموزش عالی از بزرگ ترین و گسترده ترین نظام های درون جامعه است که سرنوشت جامعه را در بلند مدت تعیین می کند، مجموعه پژوهش ها و تجربه های دانشمندان در کشورهای جهان نشان می دهد که توسعه ی جوامع رابطه ی بسیار نزدیکی با نظام آموزش عالی آن ها دارد. بنابراین نهادهای آموزش عالی نگاه راهبردی را در تصمیم سازی و تصمیم گیری ارزشمند می دانند. در واقع آموزش عالی به عنوان یک حوزه تخصصی دارای زیر سیستم ها و قلمروهای متعددی از جمله پژوهش، آموزش، مشاوره، ارزیابی برنامه های درسی پویا و ... می باشد که ارتقاء آن نیازمند یک جهت گیری راهبردی و اتخاذ سیاست هایی مبتنی بر رشد و ارزشیابی متناسب با تحولات محیطی موجود و بهره گیری از آن می باشد (تیچلر، ۲۰۱۵).

1. Seto -Pamies

2. Teichler

دانشگاه مکانی است که جوانان مشارکت دموکراتیک را در آن تجربه می کنند و یاد می گیرند که عضو یک جامعه بودن به چه معناست . دانشگاه با مشخصه ی جو آزادی عرصه ایده آلی برای یادگیری و تمرین مهارت های مدنی می باشد. در واقع نهاد آموزش در سطح مدارس و دانشگاه باید با بهره گیری از تفکر و استدلال دانش آموزان و دانشجویان و درگیر ساختن آنان با مسئولیت های اجتماعی راه را برای ترغیب و پذیرش نقش های اجتماعی در زندگی اجتماعی که در آینده نزدیک تشکیل خواهند داد، اقناع و تقویت نماید. فارغ التحصیلان دانشگاه فقط متخصص در رشته ای خاص نیستند. آن ها در عین حال شهروندانی با نقش هایی گسترده در سیستم اجتماعی هستند که ضرورتاً همیشه فعالیت هایی درآمدا قلمداد نمی شوند. محیط دانشگاهی باید جوانان را برای این گونه نقش ها آماده سازد و این کار با آموزش های تخصصی سطح بالا، جدا شده از زمینه های سیستم اجتماعی سازگار نیست. بنابراین، آموزشهای دانشگاهی در عین حال که منفرد است (بعد اختصاصی رشته ها) باید در بطن جامعه ملی و جهانی قرار گیرد (یمینی دوزی سرخابی، ۱۳۹۱: ۸۴).

حس مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان به معنی حس رضایت و خشنودی از نیازهای درونی شان در مسئولیت پذیر شدن نسبت به توسعه اجتماعی و بشری است. برای دانشجویان دانشگاه لازم و ضروری است که مسئولیت هایشان را نسبت به توسعه اجتماعی و بقای انسان شناسایی کنند و رشد خود را با پیشرفت بشری مرتبط سازند . مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان شامل مسئولیت آکادمیکی ، مسئولیت حرفه ای و مسئولیت پذیری خدمات عمومی است . ما می توانیم حس مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان را به عنوان یک فعالیت روان شناسی تعریف کنیم که در آن دانشجویان درک درستی از مسئولیت پذیری نسبت به خود و جامعه داشته باشند، به گونه ای که آن ها برای پیگیری و کسب مطالباتشان و کمک به توسعه و ترقی آینده جامعه باید درک، تفسیر و درونی سازی اعمال خود را یاد بگیرند (ژیا آنتگ لی ، ۲۰۱۶).

نظام آموزش عالی نقش اساسی و محوری در فرایند توسعه ملی و ایجاد موازنه بین ابعاد مختلف توسعه یافتگی کشور دارد، سرمایه گذاری در این بخش نقش مهمی در ایجاد امکانات و تسهیلات برای نسل های آینده و اقدام صحیح در جهت توسعه علمی کشور ایفا می کند. اندیشمندان علوم اجتماعی و مدیران اجرایی امروزه بر لزوم آگاهی اجتماعی و تعهد افراد جامعه و عمل به مسئولیت ها به منظور سرعت بخشیدن به کارها و کاستن از هزینه ها تأکید می ورزند . اهمیت مسئولیت پذیری تنها در گستره اجتماعی آن خلاصه نمی شود بلکه بسیاری از روان شناسان آن را برای فرد لازم می دانند و معتقدند مسئولیت پذیری اجتماعی به زندگی فرد معنا و مفهومی تازه می بخشد (بحری پور و طالبی ، ۱۳۹۲: ۵).

یکی از عناصر یا خرده نظام های اصلی نظام آموزش عالی که بایستی به صورت راهبردی و اثر بخش به آن نگریده شود، برنامه های درسی هستند. در دانشگاهها برنامه های درسی نه تنها در صددند از طریق برنامه های درسی آشکار و تجویز شده و یاد دادن دانش و بینش و توانش مناسب به تولید دانش، ترویج دانش و ارائه خدمات فرهنگی در جهت توسعه فرهنگ جامعه به عنوان رکن توسعه همه جانبه و پایدار عمل کنند، بلکه عملکرد، رفتار و نگرش اساتید، کارکنان و مدیران به عنوان تنها ابزارهای تأثیر گذار بر فرهنگ و شخصیت دانشجویان در کنار اطلاعات، در یادگیری دانشجویان به شکل های مختلف تأثیر می گذارد (فضل الهی قمشی، ۱۳۹۴).

به طور کلی، دانشجویان مراحل جامعه پذیری و ورود به جامعه را از طریق تجربیات خود در نظام های رسمی و غیر رسمی آموزشی و اجتماعی دانشگاه کسب می کنند. هر چند که نهادهای مختلف مانند نهاد آموزش و پرورش و آموزش عالی و نیز نهاد خانواده با بهره گیری از تمامی ظرفیت ها و امکانات خود در صدد تحقق تربیت فراگیرانی هستند که دارای سطح بالایی از مسئولیت پذیر اجتماعی هستند، اما متأسفانه در عمل شاهد کارایی نسبی و حتی شکست آن ها در این خصوص هستیم. گواه این ادعا نیز می تواند هنجارشکنی و ارزش ستیزی و تخریب اموال عمومی و بی توجهی به حفظ و نگهداری محیط زیست و در یک کلمه مسئولیت گریزی نسل جوان و به خصوص دانشجویان و فارغ التحصیلان نظام آموزش عالی می باشد. نتایج پژوهش های محققین متعددی این وضعیت را تأیید می کنند، برای مثال: یافته های پژوهشی ظهیری نیا و همکاران (۱۳۹۴) در زمینه شناسایی عوامل مؤثر بر بی تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی، پژوهش مجیدی (۱۳۹۱) در بین دانشجویان کردستان، نادری و همکاران (۱۳۸۸) در بین دانشجویان کارشناسی که همگی در ارتباط با بی تفاوتی و بیگانگی اجتماعی دانشجویان می باشند حاکی از کاهش سطح مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان و افزایش بی تفاوتی و مسئولیت گریزی آنان است.

مطابق آنچه بیان شد در شرایط کنونی دانشگاه ها دیگر قادر نیستند با تأکید بر مأموریت های سنتی خویش یعنی آموزش و پژوهش، نقش و جایگاه تأثیرگذار خود را در جوامع حفظ نمایند و به زعم اکثر دانشجویان در جامعه پذیر کردن افراد، آموزش مهارتهای زندگی به آن ها و فراهم کردن زمینه جذب مشارکت حداکثری دانشجویان در خدمات اجتماعی نقش مفید و مؤثری ایفا نمایند. هر چند مهم ترین وظیفه ی آموزش عالی، آموزش دانش و مهارت در سطح پیشرفته و حرفه ای است، اما علاوه بر وظیفه ی انتقال دانش و مهارت، وظایف دیگری نیز که دارای ارزش اجتماعی هستند جزء کارکردهای دانشگاه ذکر شده است. انتقال و ترویج ارزش های اخلاقی و فرهنگی، شکوفا کردن توانایی های فردی و اجتماعی و کمک به رشد شخصیتی، عاطفی، رفتاری و فکری را می توان از دیگر وظایف مهم دانشگاه دانست. با توجه به

اینکه مسئولیت پذیری اجتماعی از مهم ترین و هدفمندترین بخش های تربیت آدمی است که اثرات آن به گونه ای همه جانبه در زندگی انسان ها در ابعاد مختلف فکری ، اجتماعی ، مذهبی ، هنری و اخلاقی مشاهده می شود، بنابراین ارتقا و آموزش مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان به خصوص دانشجویان بسیار لازم و ضروری به نظر می رسد. چرا که در عصر فراصنعتی حاضر اهمیت کار یدی ، اشتغال و حتی زندگی به شیوه عصر سنتی و صنعتی کاسته شده و به جای آن ، تربیت نیروی انسانی کیفی ، خلاقیت و نوآوری و به کارگیری فکر و اندیشه اهمیت پیدا کرده است. در چنین فضایی که تفکر و اندیشه ارزش محسوب می شود، جوامعی به توسعه دست می یابند که از منبع انسانی دارای فکر، ایده و ارزش آفرین، دارای مهارت و تخصص در حیطه های خاص و سطح بالاتر، انعطاف پذیر در مقابل تحولات ، قادر به یادگیری مستقل و مداوم ، آگاه از ویژگی ها و مسائل فرهنگی ، اجتماعی ، زیست محیطی و ارزش های اخلاقی و معنوی ، دارای روحیه مدنی ، مشارکت جویانه و فعال و در نهایت ، قادر به تفکر انتقادی ، حل مسئله و مهارت های ارتباطی حداکثر بهره وری را داشته باشند . لذا در این مطالعه محقق در صدد توصیف و تبیین تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه است.

پیشینه پژوهش

از دیدگاه ایزدی و عزیزی شمامی(۱۳۸۸)، مسئولیت پذیری یکی از مهم ترین ابعاد شهروندی بوده و شخص مسئولیت پذیر کسی است که بر اساس عزت نفس خود و احترام به حقوق سایرین ، دیدگاههای خود را ارزیابی کرده و در نهایت، پیامدهای اعمال و تصمیماتش را می پذیرد.

امینی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان « ارزیابی میزان مسئولیت پذیری دانشجویان دانشگاه» به ارزیابی میزان مسئولیت پذیری دانشجویان دانشگاه کاشان پرداختند، نتایج این پژوهش نشان داد، بین میزان مسئولیت پذیری دانشجویان بر حسب جنسیت ، تفاوت معنادار وجود ندارد ، اما این تفاوت بر حسب رشته تحصیلی و مقطع تحصیلی معنادار است و همچنین نتایج بیانگر این بود که دانشجویان تمایل دارند هر کاری را به بهترین نحو انجام دهند و به موقع تمام کنند؛ به قوانین دانشگاه پایبند و متعهدند و خود را در حفظ اموال عمومی دانشگاه مسئول می دانند .

یزدان پناه و حکمت(۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری جوانان» به مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان پرداختند . نتایج تحقیق نشان می دهد که احساس عزت نفس، شیوه فرزند پروری منسجم، صمیمی و پاسخگو، مشارکت اجتماعی رسمی و غیر رسمی، اعتماد اجتماعی بین شخصی ، اعتماد تعمیم یافته و نهادی ، جنسیت و پایگاه اقتصادی عوامل تأثیر گذار بر مسئولیت پذیری اجتماعی هستند. همچنین یافته های این پژوهش نشان می دهد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و مسئولیت پذیری اجتماعی

رابطه ی معنادار وجود دارد به گونه ای که میزان مسئولیت پذیری اجتماعی در میان پاسخگویان با پایگاه اقتصادی اجتماعی متوسط بیشتر از پایگاه اقتصادی، اجتماعی بالا و پایین است .

سامانتا هالمن^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی به بررسی توسعه و ارزیابی مسئولیت پذیری اجتماعی و مدنی دانشجویان و دلایل اخلاقی آن پرداخت، نتایج نشان می دهد که دانشجویان باید درک درستی از تأثیرات انسانی، اجتماعی و زیست محیطی فعالیت هایشان داشته باشند و ابزار استدلال اخلاقی را برای تصمیم گیریهای مسئولانه و پایدار توسعه دهند . توسعه ی درک دانشجو از لحاظ این ظرفیت ها شامل چهار بعد مهم می باشد، بعد دانش ،مهارت ،ارزش و عملکرد.

هدف کلی:

هدف کلی از انجام این تحقیق بررسی تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه می باشد.

با توجه به این هدف ، سؤال تحقیق به شرح زیر می باشد:

۱- دانشجویان چه تجارب زیسته ای از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه دارند؟

روش شناسی پژوهش

این پژوهش در چارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از راهبرد پدیدارشناسی سعی در واکاوی تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در محیط دانشگاه دارد. محیط پژوهش دانشجویان شاغل به تحصیل در مراکز آموزش عالی بودند که به صورت حضوری تجربه ی تحصیل در یکی از مراکز دانشگاهی داخلی را داشته اند ، ویژگی عمده این افراد سابقه عضویت در یکی از تشکل های دانشجویی (انجمن علمی و اسلامی ، بسیج دانشجویی ، تشکل های سیاسی و فرهنگی و...) بوده که با روش نمونه گیری هدفمند ملاک محور انتخاب گردیدند.

جدول شماره(۱) مشخصات جمعیت شناسی مشارکت کنندگان در مصاحبه

مورد	جنسیت	مدرک تحصیلی	سابقه فعالیت	رشته تحصیلی	دانشگاه محل تحصیل
مصاحبه شونده شماره ۱	زن	کارشناسی	۴	مشاوره و راهنمایی	دانشگاه شهید چمران
مصاحبه شماره ۲ شونده	مرد	کارشناسی ارشد	۵	برنامه ریزی آموزشی	دانشگاه خرم آباد
مصاحبه شماره ۳ شونده	زن	کارشناسی ارشد	۶	برنامه ریزی درسی	دانشگاه علامه طباطبایی
مصاحبه شونده	مرد	کارشناسی	۵	روان شناسی	دانشگاه محقق

¹. Samantha Hallman

مورد	جنسیت	مدرک تحصیلی	سابقه فعالیت	رشته تحصیلی	دانشگاه محل تحصیل
شماره ۴		ارشد		بالینی	اردبیلی
مصاحبه شماره ۵	مرد	کارشناسی ارشد	۶	مدیریت صنعتی	دانشگاه اصفهان
مصاحبه شونده شماره ۶	زن	کارشناسی ارشد	۳	آموزش پیش دبستانی	دانشگاه علامه طباطبایی
مصاحبه شماره ۷	مرد	کارشناسی ارشد	۵	علوم تربیتی	دانشگاه سنج
مصاحبه شماره ۸	مرد	کارشناسی ارشد	۶	مهندسی مکانیک	دانشگاه اصفهان
مصاحبه شماره ۹	زن	کارشناسی	۳	اقتصاد	دانشگاه شهید چمران
مصاحبه شونده شماره ۱۰	مرد	کارشناسی	۴	علوم سیاسی	دانشگاه شهید چمران
مصاحبه شونده شماره ۱۱	مرد	کارشناسی	۲	علوم تربیتی	دانشگاه فرهنگیان لرستان
مصاحبه شونده شماره ۱۲	مرد	دکتری	۳	زبان ادبیات فارسی	دانشگاه شهید چمران
مصاحبه شونده شماره ۱۳	مرد	کارشناسی	۳	ریاضی	دانشگاه شیراز

ابزار جمع آوری اطلاعات در سطح میدانی مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته بود. مصاحبه ها به شکل فردی انجام گرفته و کدگذاری می گردید که بعد از سیزدهمین مصاحبه اطلاعات به حد اشباع رسید و اطلاعات جدید به دست نیامد. نحوه انجام کار بدین صورت بود که پس از انجام هماهنگی مقدماتی با افراد، جلسات در دفاتر تشکل های دانشجویی برگزار می گردید. پیش از شروع جلسه به مدت ده دقیقه توضیحات کاملی درباره هدف از انجام تحقیق و شیوه نتیجه گیری از آن به مصاحبه شونده ارائه و سپس جلسه شروع می گردید. برای دریافت اطلاعات کامل، ضمن اجازه از مصاحبه شونده، تمام جلسات ضبط و بر پایه این مدارک متن مصاحبه پیاده شد. ابتدا با طرح ۲ الی ۳ سؤال کلی محقق به موضوع جلسه وارد شده و با استفاده از پاسخ های داده شده توسط مصاحبه شونده سئوالات بعدی پرسیده می شد. در طول جلسات تلاش بر این بود که بدون ایجاد حساسیت در مصاحبه شونده از انحراف از موضوع جلسه جلوگیری شده و صرفاً در چارچوب از پیش تعیین شده موضوع دنبال شود.

روش تجزیه و تحلیل داده ها

به طور کلی در تحقیق حاضر، برای تحلیل داده ها، مراحل زیر به دقت دنبال شده است:

- ۱- مشخص شدن موضوعی که اهمیت شخصی و اجتماعی دارد که در این تحقیق تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه انتخاب شده است.
- ۲- تهیه و تدوین طرح ابتدایی مصاحبه و انجام آزمایشی آن.
- ۳- پیاده کردن متن مصاحبه و کدگذاری و تحلیل آن.
- ۴- اصلاح و ویرایش طرح اولیه مصاحبه.
- ۵- انتخاب شرکت کنندگانی که تجربه حضور فعال در تشکل ها و انجمن های دانشجویی را داشته اند.

۶- مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته با مورد انتخاب شده.

۷- پیاده کردن مصاحبه و کدگذاری و تحلیل داده ها.

مصاحبه های پیاده شده به دو صورت مفاهیم استخراج شده و مفاهیم جایگزین شده دسته بندی گردیدند. سپس برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش کدگذاری موضوعی استفاده شده است. کدگذاری داده ها با استفاده از سه روش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی انجام شده است.

الف) کدگذاری باز: کدگذاری باز قصد دارد تا داده ها و پدیده ها را در قالب مفاهیم درآورد. به این منظور ابتدا داده ها از هم مجزا (تقطیع) می شوند. عبارت ها بر اساس واحدهای معنایی دسته بندی شده تا تعلیقات و «مفاهیم» (کدها) به آن ها ضمیمه شوند (فلیک، ۱۳۹۲: ۳۳۰). در این تحقیق واحد تحلیل پاراگراف بوده است. متن مصاحبه ها در ابتدا پیاده شد و پس از حذف گفته های نامرتبط با موضوع تحقیق اطلاعات در قالب دهها پاراگراف دسته بندی گردید. همچنین در این مرحله مفاهیم دارای ارزش علمی از متن گفته ها بیرون کشیده شده و به عنوان مفاهیم جایگزین شده برای هر کدام، نامی اختصاص داده شده است.

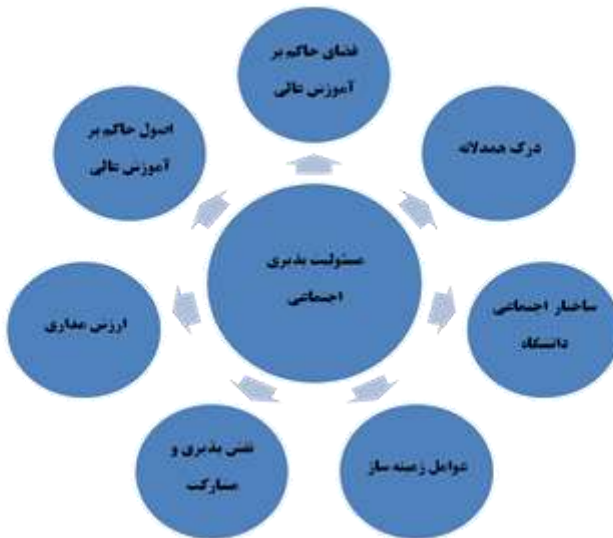
ب) کدگذاری محوری: در این مرحله پالایش و تفکیک مقوله های به دست آمده از کدگذاری باز صورت می گیرد، به این صورت که از میان انبوه مقوله های به وجود آمده در مرحله کدگذاری باز آن هایی که به نظر می آید بیش از سایر مقولات در مراحل بعد به کار می آیند انتخاب می شوند (فلیک، ۱۳۹۲). در این پژوهش ۷۱ مقوله ی اصلی از مقوله های فرعی استخراج شده از مصاحبه با دانشجویان به دست آمد و سعی شد که آن دسته از مقولات که با پرسش تحقیق بیشترین ارتباط را دارند از میان کدهای به وجود آمده و یادداشت های مربوط به کدها انتخاب شوند.

ج) کدگذاری انتخابی: در کدگذاری انتخابی که فرایندی انسجام بخش است مقوله هسته ای یا محوری انتخاب و ارتباط آن با سایر مقوله ها و افزایش اعتبار این روابط با جستجوی موارد تصدیق یا عدم تصدیق انجام شد. پس از تعیین مفهوم اصلی، مفاهیم فرعی به اصلی تبدیل

شدند. یافته ها در قالب ۷ مقوله اصلی (فضای حاکم بر آموزش عالی، اصول حاکم بر آموزش عالی، عوامل زمینه ساز، درک همدلانه، نقش پذیری و مشارکت، ارزش مداری، ساختار اجتماعی دانشگاه) قرار گرفتند و سپس مدل نهایی تحقیق ترسیم و در آن ارتباط مقوله یا مفهوم اصلی با سایر مفاهیم فرعی نشان داده شده است.

یافته ها

پس از انجام ۱۳ مصاحبه با دانشجویان و پیاده کردن آن ها در قالب مفاهیم استخراج شده و مفاهیم جایگزین شده، مفاهیم بدست آمده با یکدیگر مقایسه شد و مفاهیمی که از لحاظ معنایی با یکدیگر تناسب داشتند و بر موضوع واحدی دلالت می کردند به صورت یک مقوله درآمدند، نامی برای آن ها در نظر گرفته شد و تشکیل مجموعه جدیدی را دادند. در کدگذاری محوری تعداد مفاهیم کاهش چشمگیری پیدا کرد و در آخرین مرحله ۷۱ مقوله شناسایی شده در قالب هفت مقوله اصلی (فضای حاکم بر آموزش عالی، اصول حاکم بر آموزش عالی، عوامل زمینه ساز، درک همدلانه، نقش پذیری و مشارکت، ارزش مداری، ساختار اجتماعی دانشگاه) دسته بندی گردیدند.

نمودار شماره (۱) مدل کلی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان آموزش عالی

عوامل زمینه ساز:

یافته های حاصل از این بخش از پژوهش در قالب ۱۴ مقوله اصلی مانند الگو برداری از رفتار همسالان، دینداری، الگو برداری از رفتار مسؤلانه اساتید، رضایت تحصیلی، حضور در خدمات اجتماعی، برنامه های درسی مسؤلیت محور، نوع تربیت فرزند در خانواده، معاشرت با نخبگان علمی، حمایت معنوی از رفتار مسؤلانه اجتماعی، دست یابی به بینش عملی اجتماعی، تجارب مسؤلیت پذیری در گذشته، حضور در میدان مسؤلیت پذیری، موقعیت فکورهانه، رسانه ها و شبکه های مجازی که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان در زمینه عوامل زمینه ساز مسؤلیت پذیری اجتماعی دانشجویان بود دسته بندی گردیدند که در نمودار شماره (۲) نشان داده شده است.

نمودار شماره (۲) مقوله عوامل زمینه ساز مسؤلیت پذیری اجتماعی بر اساس تجارب زیسته دانشجویان آموزش عالی

اصول حاکم بر آموزش عالی:

یافته های حاصل از این بخش از پژوهش در قالب ۱۴ مقوله اصلی مانند: قانون مداری، کشف توانایی های فردی، خودسنجی و قضاوت نسبت به اعمال فردی، فراگیری مهارت نظم پذیری، تربیت شهروند مطلوب، خود جهت دهی و وظیفه شناسی، مهارت تفکر و نقادی اجتماعی، توسعه امید به آینده، توسعه سواد اطلاعاتی، پرورش و توسعه منفعت طلبی اجتماعی، اعتماد استاد به دانشجو، عدالت جویی، حقوق مداری و توسعه بهره وری اجتماعی که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان در زمینه اصول حاکم بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان بود دسته بندی گردیدند که در نمودار (۳) نشان داده شده است .

نمودار شماره (۳) مقوله اصول حاکم بر مؤسسات آموزش عالی بر اساس تجارب زیسته دانشجویان آموزش عالی

فضای حاکم بر آموزش عالی:

یافته های حاصل از این بخش از پژوهش در قالب ۱۱ مقوله اصلی، فردگرایی افراطی، طراحی فرصت کسب تجربه های اجتماعی، برخورداری از جو دموکراتیک و تعاملی، توجه صرف بر محتوای نظری، به روز رسانی محتوای برنامه درسی، مغفول ماندن مهارت های زندگی در برنامه درسی، نداشتن تعلق خاطر نسبت به فضای فیزیکی، عدم تطابق اهداف و برنامه ها، عدم وجود فضای باز سیاسی، همگام سازی با فرایند جهانی شدن، تنوع فرهنگی دانشجویان که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی از فضای حاکم بر نظام آموزش عالی بود دسته بندی شدند که در نمودار (۴) نشان داده شده است.

نمودار شماره (۴) مقوله فضای حاکم بر آموزش عالی بر اساس تجارب زیسته دانشجویان

نقش پذیری و مشارکت جویی اجتماعی:

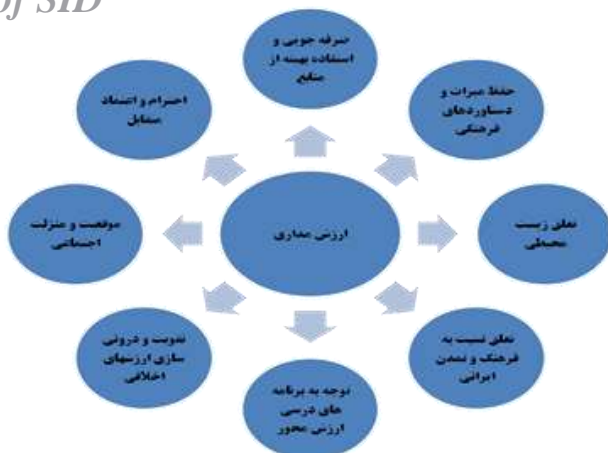
یافته های حاصل از این بخش از پژوهش در قالب ۹ مقوله اصلی مانند: مشارکت دانشجویان در فرایند تدریس، توسعه مشارکت جویی اجتماعی، مشارکت در عرصه فرهنگی، کسب نقش پذیری اجتماعی، مشارکت سیاسی، مشارکت در فعالیت های عمومی و اجتماعی، رهایی از تمایلات فردی و به انضباط اجتماعی رسیدن، توسعه همکاری داوطلبانه و همیاری، مشارکت دانشجویان در طراحی برنامه درسی بود که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی و نقش پذیری و مشارکت جویی اجتماعی بود که در نمودار (۵) نشان داده شده است.

نمودار شماره (۵) مقوله نقش پذیری و مشارکت جویی اجتماعی بر اساس تجارب زیسته دانشجویان

ارزش مداری:

یافته های حاصل از این بخش از پژوهش بعد از حذف کدهای مشترک در قالب ۸ مقوله اصلی مانند: احترام و اعتماد متقابل، موقعیت و منزلت اجتماعی، تقویت و درونی سازی ارزشهای اخلاقی، توجه به برنامه های درسی ارزش محور، تعلق نسبت به فرهنگ و تمدن ایرانی، تعلق زیست محیطی، حفظ میراث و دستاوردهای فرهنگی، صرفه جویی و استفاده بهینه از منابع در طراحی برنامه درسی بود که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری و نقش ارزش مداری در نشان دادن رفتار مسئولانه اجتماعی دانشجویان بود دسته بندی گردیدند که در نمودار شماره (۶) نشان داده شده است .

نمودار شماره (۶) مقوله ارزش‌مداری بر اساس تجارب زیسته دانشجویان

درک همدلانه:

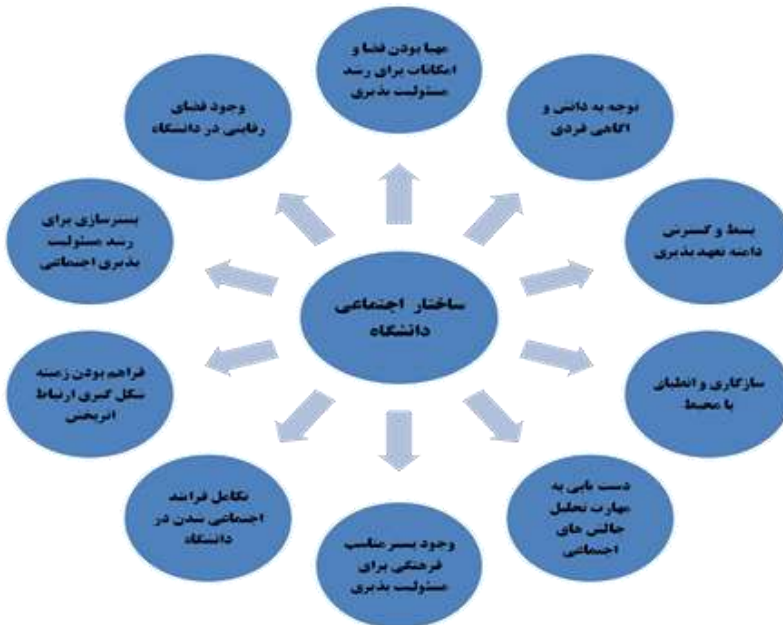
یافته‌های حاصل از این بخش از پژوهش بعد از حذف کدهای مشترک در قالب ۵ مقوله اصلی مانند: برخورداری از حس دگرخواهی اجتماعی نسبت به سایرین، برخورداری از روحیه گذشت و فداکاری، داشتن حس نوع دوستی نسبت به سایرین، مسئولیت‌پذیری نسبت به بشریت، کمک و یاری‌رسانی به سایر دانشجویان در طراحی برنامه درسی بود که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی و درک همدلانه در محیط دانشگاه است که در نمودار (۷) نشان داده شده است.

نمودار شماره (۷) مقوله درک همدلانه بر اساس تجارب زیسته دانشجویان

ساختار اجتماعی دانشگاه:

یافته های حاصل از این بخش از پژوهش بعد از حذف کدهای مشترک در قالب ۱۰ مقوله اصلی مانند: مهیا بودن فضا و امکانات برای رشد مسئولیت پذیری، وجود فضای رقابتی در دانشگاه، بستر سازی برای رشد مسئولیت پذیری اجتماعی ، فراهم بودن زمینه شکل گیری ارتباط اثربخش، تکامل فرایند اجتماعی شدن در دانشگاه، وجود بستر مناسب فرهنگی ، دست یابی به مهارت چالش های اجتماعی ،سازگاری و انطباق با محیط ، بسط و گسترش دامنه تعهدپذیری ، توجه به دانش و آگاهی فردی که بیانگر تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه بود دسته بندی شدند که در نمودار شماره(۸) نشان داده شده است.

نمودار شماره (۸) مقوله ساختار اجتماعی دانشگاه بر اساس تجارب زیسته دانشجویان

بحث و نتیجه گیری

نظام آموزش عالی از بزرگ ترین نظام های درون جامعه است که سرنوشت جامعه را در بلند مدت مشخص می کند. مجموعه پژوهش های محققان نشان می دهد که توسعه جوامع رابطه بسیار نزدیکی با نظام های آموزش عالی آن دارد. از این رو آموزش عالی به عنوان اصلی ترین نهاد توسعه دهنده منابع انسانی تخصصی، در مسیر دست یابی به توسعه پایدار مبتنی بر ملاحظات جهانی شدن نقش حساسی را بر عهده دارد. گفته های مصاحبه شوندهگان بیانگر این مطلب است که از میان نهادهای مختلف آموزشی نقش نهاد آموزش عالی در ارتقاء مسئولیت

پذیری اجتماعی دانشجویان بسیار مؤثر و اساسی است. جملاتی از قبیل، «به نظر من آموزش عالی نتوانسته کارش را خوب انجام دهد، درست است که دانشگاهها افراد متخصص زیادی تربیت کرده اند اما در خصوص جامعه پذیر کردن افراد خوب عمل نکرده اند»، «مفهوم انسانیت در محتوای کتابهای درسی دانشگاهی کمتر به چشم می خورد»، «در آموزش عالی به یک سری سر فصل ها خصوصاً دروس تخصصی بیشتر توجه می شود و به همان اندازه به دروس عمومی توجه نمی شود و یا کمتر توجه می شود. به همین خاطر است که بعضاً فارغ التحصیلان دانشگاه ها تعهد کمتری نسبت به مفاهیم اجتماعی و انسانی در خود احساس می کنند»، «به نظرم این ضعف در آموزش عالی دیده می شه که مهارتهای زندگی و رفتارهای نوع دوستانه در محتوای دروس مغفول مانده است نیاز امروز جامعه ما گسترش این مهارتها در همه مقاطع تحصیلی است». نظرات مصاحبه شوندگان گویای این واقعیت است که نظام آموزش عالی با وجود نقش مؤثر اجتماعی نتوانسته تأثیرمناسبی بر ارتقاء مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان داشته باشد. نتایج این پژوهش با یافته های پژوهش های فضل الهی قمشی در سال ۱۳۹۲ و امینی و همکاران در سال ۱۳۹۲ همخوانی دارد.

نتایج نمودار شماره ۲ در خصوص تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه بیانگر این است که عواملی مانند: الگو برداری از رفتار همسالان، دینداری، الگو برداری از رفتار مسئولانه اساتید، رضایت تحصیلی، حضور در خدمات اجتماعی، برنامه های درسی مسئولیت محور، نوع تربیت فرزند در خانواده، معاشرت با نخبگان علمی، حمایت معنوی از رفتار مسئولانه اجتماعی، دست یابی به بینش عملی اجتماعی، تجارب مسئولیت پذیری در گذشته، حضور در میدان مسئولیت پذیری، موقعیت فکورانه، رسانه ها و شبکه های مجازی می توانند به عنوان تجارب دانشجویان از عوامل زمینه ساز مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه مورد توجه قرار گیرند که در ذیل به نمونه هایی از آن ها اشاره می گردد.

دینداری: تأثیر دین و مذهب در حفظ و بقای نظام اجتماعی و نقش آن در افزایش حس مسئولیت پذیری بین اعضای جامعه باعث شده است که دانشجویان یکی از عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی خود را نقش پررنگ دین بدانند. دین تمایلات فردگرایانه را کنترل، جامعه را متحد و رفتارهای مسئولانه را تقویت می کند؛ همچنین به نظم اجتماعی رسمیت و اعتبار می بخشد و در نتیجه مبنایی برای کنترل اجتماعی فراهم می آورد.

شرکت کننده شماره ۱۰ بیان می کند که: "عقیده من اینست که اگر دانشجویان از نظر دینی قوی تر باشند احساس تعهد بیشتری می کنند و اگر ببیند کسی به فضای عمومی و فیزیکی دانشگاه آسیب وارد می کند خصوصاً بیت المال قطعاً عکس العمل نشان می دهد، توقعات از افراد مذهبی بالاتر است".

شرکت کننده شماره ۳ معتقد است که: " دانشجویان در کارهای دینی و سیاسی مسئولیت پذیری اجتماعی بالاتری دارند مثلاً در ایام دهه محرم هر نفر به مسئولیتی برعهده می گیرد و آن کار را به بهترین شکل انجام می دهد یا در انتخابات و مسائل سیاسی خصوصاً راهپیمایی ها دانشجویان نقش فعال تری دارند اما همین دانشجویان نسبت به فضای سبز دانشگاه هیچ تعهدی برای خودش احساس نمی کند و این تک بعدی بودن برای نظام آموزش عالی و جامعه خطرناک است".

رضایت از تحصیل: رضایت از تحصیل متغیر عاطفی مهمی است که می تواند نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی دانشجویان ایفا کند، در پرتو رضایت از تحصیل در دانشجویان درک جدیدی از یادگیری و محیط یادگیری القا می شود که این درک جدید در نهایت منجر به تغییر در عملکرد و پیشرفت تحصیلی او می شود. همچنین یک سری از رفتارهای متعهدانه در محیط دانشگاه در پی رضایت تحصیلی ایجاد می شود.

شرکت کننده شماره ۱۲ اظهار می دارد که: " البته من اعتقاد دارم اگر دانشجویان از سیستم دانشگاهی رضایت داشته باشند قطعاً میزان تعهد اجتماعی شان بالاتر می رود و رفتار منطقی و معقولانه تری خواهند داشت، خودجوش و داوطلبانه کمک خواهند کرد، رضایت تحصیلی می تواند ناشی از ساختار آموزشی یا فضای فیزیکی یا ارتباطات استاد و دانشجو باشد". نتایج این پژوهش با پژوهش های نعیمی حسینی و همکاران، ۱۳۹۰ فورتن و همکاران^۱، ۲۰۰۹ همخوانی دارد.

نتایج نمودار شماره ۳ در خصوص تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی بیانگر این است که مقولاتی مانند: قانون مداری، کشف تواناییهای فردی، خود سنجی و قضاوت نسبت به اعمال فردی، فراگیری مهارت نظم پذیری، تربیت شهروند مطلوب، خودجهت دهی و وظیفه شناسی، مهارت تفکر و نقادی اجتماعی، توسعه امید به آینده، توسعه سواد اطلاعاتی، پرورش و توسعه منفعت طلبی اجتماعی، اعتماد استاد به دانشجو، عدالت جویی، حقوق مداری و توسعه بهره وری اجتماعی به عنوان اصول حاکم بر آموزش عالی مورد توجه دانشجویان بوده است.

در سال های اخیر آموزش عالی به عنوان یکی از مهم ترین عناصر و نهادهای آموزشی در جوامع پیشرفته و کشورهای در حال توسعه نقش بسیار مهم و حیاتی در رشد و توسعه علوم، فناوری اطلاعات و ارتباطات ایفا نموده است. دانشگاه ها صرفاً فراهم کنندگان خدمات آموزشی نیستند بلکه شکل دهنده هویت افراد مسئولیت پذیر نسبت به کشور خود و سایر کشورهای جهان نیز هستند (سولیوان^۲، ۲۰۰۳).

1 . Fortune

2 . Sullivan

عدالت جویی: مفاهیم استخراج شده از مصاحبه ها در این تم اصلی نشان می دهد که دانشجویان تمایل زیادی به برقراری عدالت اجتماعی دارند. عدالت همیشه از مهم ترین دغدغه ها و از والاترین آرمان های انسان بوده به گونه ای که خوب بودن عدالت را همه می پذیرند و کسی را نمی توان یافت که مطلوب بودن آن را انکار کند. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش لشکری، ۱۳۸۸ همخوانی دارد.

شرکت کننده شماره ۵ بیان می کند: "در تشکل ها و انجمن های علمی دانشجویی اکثر دانشجویان به بحث های عدالت اجتماعی، صنفی و رفاهی خیلی علاقه نشان می دهند و سعی می کنند در این گونه مسائل ورود پیدا کنند و مسئولیت هایی در این زمینه قبول می کنند. محیط اجتماعی دانشگاه این قابلیت را دارد که تصمیم گیری فردی و مشارکت اجتماعی و با هم زیستن را در دانشجویان تقویت نماید".

شرکت کننده شماره ۸ معتقد است که: "یک دانشجوی متعهد می تواند فردی مطالبه گر باشد از مسئولین بخواهد عدالت آموزشی و اجتماعی را برقرار کند. خب در بعضی از رشته ها امکانات و فضای فیزیکی متناسب با رشته تحصیلی طراحی نشده است".

توسعه امید به آینده: توسعه امید به آینده یکی از مقوله های اصلی استخراج شده از مصاحبه با دانشجویان آموزش عالی بوده است. امید به آینده یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر کیفیت زندگی و شادابی افراد جامعه به ویژه نسل جوان است. امید منشأ هر پویایی و پیشرفتی در زندگی انسان است، زیرا، اگر کسی امید به چیزی داشت، به آن دست می یابد و زمینه های دست یابی آن هدف را برای خود مهیا می کند. امید، انسان ها را در رسیدن به اهداف خود یاری می کند. برگزیدن هدف های مناسب و تلاش برای رسیدن به آنها، همان چیزی است که می توان آن را تفکر هدف مدار یا امید می گویند نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش های نصیری و جوکار ۱۳۸۷ و اسنایدر و همکارانش^۱ ۱۹۹۴ همخوانی دارد.

شرکت کننده شماره ۱۲ بیان می کند: "من معتقدم که جامعه ی دانشگاهی ما نیاز به تزریق روح امید دارد. یأس و ناامیدی و عدم امید به آینده خصوصاً نگرانی از آینده شغلی بر سطح مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان تأثیر شگرفی دارد".

نتایج نمودار شماره ۴ بیانگر این است که تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در فضای حاکم بر آموزش عالی می تواند با توجه به مقولات کاهش رفتارهای فردگرایانه افراطی، طراحی فرصت کسب تجربه های اجتماعی، برخورداری از جو دموکراتیک و تعاملی، توجه صرف بر محتوای نظری، به روز رسانی محتوای برنامه درسی، مغفول ماندن مهارت های زندگی در برنامه درسی، نداشتن تعلق خاطر نسبت به فضای فیزیکی، عدم تطابق

¹ . Snyder

اهداف و برنامه ها ، عدم وجود فضای باز سیاسی ، همگام سازی با فرایند جهانی شدن ، تنوع فرهنگی دانشجویان اثرگذار باشد.

همگام سازی با فرایند جهانی شدن: جهانی شدن عموماً به عنوان فرایند پیچیده ای فرض می شود که در برگیرنده جریانات جهانی در ارتباط با افراد، کالاهای، ایده ها و ایدئولوژی ها ، برداشت و تصورات ، پیام ها، سرمایه و فناوری است. جهانی شدن به عنوان افزایش و تشدید روابط اجتماعی جهانی تعریف می گردد که در آن جوامع محلی دورافتاده در وضعیتی قرار می گیرند که آنچه در این مناطق اتفاق می افتد تحت تأثیر حوادثی است که فرسنگ ها دورتر اتفاق می افتد و برعکس (گیدنز، ۱۳۷۷: ۱۱). این مسئله تشدید فرایندهای مربوط به روابط اجتماعی جهان گستر و جریان های پیچیده ی جهانی ، محیطی را برای آموزش و پرورش از تمام سطوح، ابتدایی تا آموزش عالی به وجود آورده است که باعث تغییر شرایط عمل آن ها شده است

شرکت کننده شماره ۴ اظهار می دارد که: " من ضعف مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجو را در آموزش عالی می بینم و فکر می کنم که فرایند جهانی شدن روی آموزش های ما خیلی تأثیر گذار بوده در فرایند جهانی شدن فرد بمباران اطلاعاتی می شود، دیگر دانشجو را نمی توان با اطلاعات قدیمی آموزش داد. مشاهده و الگو برداری از کشورهای موفق در زمینه جامعه پذیری باید از اولویت های نظام آموزش عالی ما باشد."

شرکت کننده شماره ۷ بیان می کند که: " به نظرم با توجه به تغییرات و تحولات جهانی که ما با آن روبرو هستیم نظام آموزشی ما هم باید با تغییرات پیش برود دیگر نمی توانیم با آموزش های قدیمی تأثیر زیادی روی نسل جوان ایجاد کنیم. مثلاً یکی از مهارتهای شهروندی برقراری ارتباط و مشارکت درست با انواع اجتماعات محلی و جهانی است." در قلمرو آموزش عالی اگرچه دانشگاه ها از اوان شکل گیری جنبه هایی از جهانی شدن را با خود داشته اند، اما این مفهوم در عصر حاضر ابعاد گسترده تر و ژرف تری یافته است. نتایج این پژوهش با پژوهش های جاودانی، ۱۳۸۸ همخوانی دارد.

فردگرایی افراطی: کاهش اهمیت نهادهای سنتی و ظهور فردگرایی ، نقش جامعه را تغییر داده است و در تمام جنبه های آن نفوذ کرده است . این مسئله ، هویت شهروندان و همچنین تعامل بین افراد و گروههای شهروندی را خدشه دار کرده است . توسعه ی خود، دیگر به عنوان یک امر ثابت و نقشی که از لحاظ اجتماعی معین است در نظر گرفته نمی شود ، بلکه پروژه ای است که انسان ها دائماً روی آن کار می کنند. ساخت خود ، به فرایندی بازتابی تبدیل شده است که در آن افراد به صورتی مداوم مجبورند انتخاب هایی داشته باشند ، این مسئله در

1 . Giddens

ارتباط با دیگران نیز صدق می کند. افزایش فردگرایی خطر یکپارچه نبودن اجتماعی را به همراه دارد.

شرکت کننده شماره ۱۲ معتقد است که: "دوره ای که من خودم دانش آموز بودم موفقیت سیستم آموزشی در در اجتماعی کردن افراد بالاتر بود. کار گروهی و تیمی و دسته جمعی در نظام آموزشی ما قوی تر بود، با هم خواندن توصیه می شد این باعث می شد فرد اجتماعی تر بار بیاید الان متأسفانه کار گروهی در مدارس و حتی دانشگاه ها دیده نمی شود یا کمتر دیده می شود، کار گروهی باعث تقویت رفتار اجتماعی می شود و نقش مهمی در اجتماعی کردن افراد دارد و باعث خارج شدن فرد از خودمحوری می شود".

نتایج نمودار شماره ۵ نشان می دهد که بر اساس تجارب زیسته دانشجویان مقولاتی مانند: مشارکت دانشجو در فرایند تدریس، توسعه مشارکت جویی اجتماعی، مشارکت در عرصه فرهنگی، کسب نقش پذیری اجتماعی، مشارکت سیاسی، مشارکت در فعالیت های عمومی و اجتماعی، رهایی از تمایلات فردی و به انضباط اجتماعی رسیدن، توسعه همکاری داوطلبانه و همیاری، مشارکت دانشجو در طراحی برنامه درسی به عنوان عوامل نقش پذیری و مشارکت جویی اجتماعی بیان شده اند که مؤثر بر سطح مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان می باشند که در ذیل به نمونه هایی از آن اشاره می گردد.

مشارکت سیاسی: مهم ترین حوزه فعالیت تشکل های دانشجویی به حوزه سیاست مربوط می شود. یکی از وجوه حاکم بر تشکل ها و انجمن های علمی، فرهنگی و ... دانشجویی، سیاسی بودن آن ها است. دانشجویان در کشورهای جهان سوم مستقیماً در فعالیت های سیاسی دخالت می کنند، اما در کشورهای پیشرفته این کار به احزاب سیاسی واگذار شده است. مشارکت سیاسی هر عمل داوطلبانه موفق یا ناموفق، سازمان یافته یا بدون سازمان است که معمولاً در زمان انتخاب رهبران و رؤسای جمهور و نمایندگان مجلس در کشور ما رنگ و بوی بیشتری دارد. تشکل سیاسی و فضای باز سیاسی دانشگاه نقش مهمی در توسعه و پرورش مسئولیت پذیری سیاسی دانشجویان دارد.

شرکت کننده شماره ۱ معتقد است که: "دانشجویان در کارهای دینی و سیاسی مسئولیت پذیری اجتماعی بالاتری دارند مثلاً در ایام دهه محرم هر نفر یه مسئولیتی برعهده می گیرد و آن کار را به بهترین شکل انجام می دهد یا در انتخابات و مسائل سیاسی خصوصاً راهپیمایی ها دانشجویان نقش فعال تری دارند اما همین دانشجو نسبت به فضای سبز دانشگاه هیچ تعهدی برا خودش احساس نمی کنه و این تک بعدی بودن برای آموزش عالی و جامعه خطرناک است".

مشارکت در فعالیت های عمومی و اجتماعی: دانشجویان نخستین قشری هستند که به علت ارتباط با دنیای خارج بیشترین آشنایی را با انواع ایدئولوژی ها و جهان بینی ها و هویت

ها دارا می باشند و آشناترین فرد نیز نسبت به مسائل و مشکلات جامعه خود می باشند . دانشجویان علم و آگاهی بیشتری نسبت به مشکلات اجتماعی خود و سایرین دارند و یکی از دغدغه های خود را رفع مشکلات اجتماعی دیگران می دانند. تجربه فعالیت در انجمن های عمومی و خیریه ای کمک زیادی به رشد آگاهی و تقویت حس مشارکت جویی اجتماعی دانشجویان می نماید. این نوع مشارکت به دلیل آن که از متن جامعه بر می آید و عرصه های مختلف حیات اجتماعی را در بر می گیرد جایگاه ویژه ای دارد.

شرکت کننده شماره ۱۲ معتقد است که: " نمی شود در همه جا فقط منتظر مسئولین بمانید و خودتان هیچ کاری انجام ندهید. اگر قرار است به عنوان یک نیروی متخصص و آگاه به جامعه وارد شوید باید سطح مشارکت خود را در دوران دانشجویی بالاتر ببرید و تجربه کسب کنید "

نتایج نمودار شماره ۶ بیانگر این است که بر اساس تجارب زیسته دانشجویان آموزش عالی از مسئولیت پذیری اجتماعی، مقولاتی مانند: احترام و اعتماد متقابل، موقعیت و منزلت اجتماعی، تقویت و درونی سازی ارزشهای اخلاقی، توجه به برنامه های درسی ارزش محور، تعلق نسبت به فرهنگ و تمدن ایرانی، تعلق زیست محیطی، حفظ میراث و دستاوردهای فرهنگی، صرفه جویی و استفاده بهینه از منابع در طراحی برنامه درسی بر ارزش مداری رفتارهای مسئولانه اجتماعی دانشجویان مؤثر است.

تعلق زیست محیطی: محیط زیست موهبتی خدایی است که در اختیار انسان قرار گرفته تا از آن استفاده کند. وظیفه انسانی و اجتماعی هر انسانی است تا در حفاظت از آن بکوشد و سلامتی آن را تأمین کند، لذا امروزه حفاظت از محیط زیست، به یکی از مهم ترین مباحث جهانی تبدیل شده است؛ به گونه ای که درست نگهداری نکردن، یا رعایت نکردن استانداردهای حفاظت از آن می تواند سلامت کل جهان را مورد تهدید قرار دهد. نتایج این پژوهش با پژوهش های رهنی، ۲۰۱۰، میردامادی و همکاران ۲۰۱۰ و حمیدیان، ۱۳۹۰ همخوانی دارد.

شرکت کننده شماره ۱۳ بیان می کند که: "من معتقدم که یکی از مهم ترین تشکل هایی که جایش واقعاً در سیستم آموزشی ما خالی است و یا اگر هست کم رنگ تر دیده می شود تشکل یا انجمن دانشجویان حامی محیط زیست است . دانشجویان هم به سواد زیست محیطی و هم به تجربه عملی در این خصوص نیاز دارند "

شرکت کننده شماره ۷ اظهار می دارد که: "یکی از مسئولیت پذیری ها مسئولیت پذیری نسبت به محیط زیست است اما متأسفانه خیلی مورد بی مهری انسان ها قرار گرفته است و همه انگار وظیفه دیگری می دانند که باید از آن فضا مراقبت کنند. حساس بودن نسبت به حفاظت و نگهداری از گیاهان و جانواران به عنوان جلوه های آفرینش و تمایل به مشارکت و همکاری در مراقبت از تنوع زیستی و زیبایی های کشور باید در هر جایی در اولویت باشد "

توجه به برنامه درسی ارزش محور: برنامه درسی ارزش محور منتقل کننده مفاهیم ارزشی از طریق محتوا و برنامه های آموزشی مناسب است و فراهم کننده زمینه نیل به سطوح بالاتر آگاهی و معنادار کردن زندگی بوده و علاوه بر منطقی بارآوردن فراگیران، دست یافتن آنان به احساس عمیق تر و پر بارتر را فراهم می کند. برنامه درسی ارزش مدار تنها وسیله ای برای درک محتوای ارزشی نیست بلکه حرکتی فراتر از استدلال و شیوه های تحلیلی و اندیشه ورزی است که معمولاً در خلال آموزش صورت می گیرد (پزدانی و همکاران، ۱۳۹۴).

شرکت کننده شماره ۱ معتقد است که: "اگر قصد ما این باشد که ارزشها درونی شود باید حتما ارزشهای اخلاقی و اجتماعی پررنگ تر دیده شوند مثلاً در محتوای کتاب های درسی، زمینه تجربه کار عملی و فعالیت های اجتماعی برای فراگیران در هر سطحی فراهم شود و محتوای دروس با دنیای واقعی ارتباط داشته باشد و خیلی غیر کاربردی و انعطاف ناپذیر نباشد."

بر اساس نمودار شماره ۶ تجارب دانشجویان از مسئولیت پذیری اجتماعی در آموزش عالی نشان می دهد که مقولاتی مانند برخورداری از حس دگرخواهی اجتماعی نسبت به سایرین، برخورداری از روحیه گذشت و فداکاری، داشتن حس نوع دوستی نسبت به سایرین، مسئولیت پذیری نسبت به بشریت، کمک و یاری رسانی به سایر دانشجویان از عوامل مؤثر بر درک همدلانه مسئولیت پذیری اجتماعی است.

برخورداری از روحیه گذشت و فداکاری: ایثار و داشتن روحیه گذشت و فداکاری از برجسته ترین ارزش های بشری به شمار می آید. کنش ایثارگرانه و فداکاری نسبت به سایرین نماد دیگرخواهی انسان است و روحیه هم نوع دوستی را به نمایش می گذارد و گاه تا جایی پیش می رود که انسان جان خود را برای سایرین از دست می دهند تا روحیه گذشت و فداکاری خود را در عمل نشان دهند. گذشت و فداکاری گاهی در قالب هزینه کردن مادی، هزینه کردن منزلت اجتماعی و گاه با فدا کردن جان معنا می یابد.

شرکت کننده شماره ۱۱ معتقد است که: "یکی از اتفاقات جالب دوران دانشجویی من نجات دادن جان یکی از دانشجویانی بود که با هم به اردو رفته بودیم و من وی را که در حال غرق شدن در رودخانه بود نجات دادم، در آن لحظه نمی توانستم بی تفاوت از کنار موضوع رد بشوم، وجدان درونی و اخلاقیات اجازه نمی داد که آن جا کمک نکنم چون جان یک انسان در میان بود و نمی توانستم به سادگی بگذرم."

داشتن حس نوع دوستی نسبت به سایرین: بشر در تمامی جوامع و در طول تاریخ احتیاج مبرمی به مسائل نوع دوستانه داشته است، این روحیه بشر دوستانه یکی از عملکردهای طبیعت اجتماعی انسان است. انسان ها به طور غریزی ابتدا نسبت به نزدیکان و اقوام خود رفتار نوع دوستانه دارند و سپس آن را نسبت به سایرین گسترش می دهند. در هر جامعه ای که

رفتارهای جمع‌گرایه نسبت به فردگرایانه بیشتر دیده می‌شود افراد رفتار نوع دوستانه تری از خود نشان می‌دهند.

شرکت‌کننده شماره ۵ بیان می‌کند که: "در محیط دانشگاه و خصوصاً در تشکل‌ها و انجمن‌ها به دانشجویان آموزش می‌دهند که اولاً دامنه‌ی تعهد به وظایف و مسئولیت‌پذیری اجتماعی‌شان را بالا ببرند و با فراهم نمودن زمینه‌های حضور در خدمات اجتماعی به رشد رفتار نوع دوستانه و مشارکت‌های اجتماعی دانشجویان کمک نمایند و این که یاد بگیرند اگر مشکلی پیش آمد پاسخگو باشند و گردن‌سایرین نیندازند."

نتایج نمودار شماره ۸ حاکی از این است که بر اساس تجارب زیسته دانشجویان مقولاتی مانند: مهیا بودن فضا و امکانات برای رشد مسئولیت‌پذیری، وجود فضای رقابتی در دانشگاه، بستر سازی برای رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فراهم بودن زمینه شکل‌گیری ارتباط اثربخش، تکامل فرایند اجتماعی شدن در دانشگاه، وجود بستر مناسب فرهنگی، دست‌یابی به مهارت‌چالش‌های اجتماعی، سازگاری و انطباق با محیط، بسط و گسترش دامنه تعهدپذیری، توجه به دانش و آگاهی فردی بر سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان مؤثر است.

تکامل فرایند اجتماعی شدن در دانشگاه: محیط دانشگاه، محیط بالیدن شخصیت‌ها و جوشیدن استعدادها و بروز و ظهور نقاط درخشان پنهان در شخصیت انسان‌ها است و واقعیت هم این است که بهسازی فضای دانشجویی و دانشگاهی که یکی از زمینه‌های آن گسترش فعالیت‌های دانشجویی است باعث بهبود اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و پژوهشی جامعه‌ای می‌شود که در آن زندگی می‌کنیم. پررنگ بودن فضای آکادمیک و امکان تبادل ایده‌ها و نظرها علاوه بر خودسازی فردی باعث خودسازی گروهی و نهایتاً هم باعث هماهنگ شدن و متعادل شدن هنجارها و ارزش‌های فردی و اجتماعی می‌شود و توانایی افراد را در مطابقت کردن با جمع را افزایش می‌دهد که این حرکت‌های دانشجویی دانشگاه را به آرمان‌گرایی رهنمون ساخته و باعث حل چالش‌ها و مسائل موجود در مسیر می‌شود. (حسین زاده، ۱۳۹۱: ۸۹).

شرکت‌کننده شماره ۱ معتقد است که: "دوران دانشجویی جزء اوقات مهیج و محرک زندگی دانشجویان می‌باشد. در این دوران، تغییرات تازه‌ای در انسان رخ می‌دهد و با چالش‌های متنوعی روبرو می‌شود. بینش و آگاهی و توانایی برخورد صحیح با مسائل و مشکلات یکی از اصول مقدماتی قرار گرفتن در فضای اجتماعی دانشگاه است. من همیشه سعی کردم نسبت به امور اطرافم بی‌تفاوت نباشم و به سادگی از کنار مسائل نگذرم. وظیفه‌ی من دانشجوی این است که با حقوق و مسئولیت‌های شهروندی مورد نظر جامعه و خصوصاً دانشگاه آشنایی کامل پیدا کنم. احساس می‌کنم که این محیط و شرایطی که در دوران دانشجویی ایجاد شده متعلق به من است و باید مسئولانه رفتار کنم."

بهسازی اهداف و برنامه تربیت اجتماعی: در این زمینه به فرد در بستر و شرایط خاص اجتماعی نگریسته می شود و تلاش بر این است تا برنامه هایی متناسب با این بستر و شرایط تدوین شود. در چهارچوب این دیدگاه رویکردها و دیدگاه های فرعی مختلفی وجود دارد که نقش های گوناگونی برای مدارس و مراکز آموزشی قائل است.

شرکت کننده شماره ۹ معتقد است که: "در همه ی مقاطع برای آموزش مهارتهای اجتماعی برنامه ای در نظر گرفته نشده است مثلاً دانشجوی در شرایط حاضر خیلی راحت مسئولیت نمی پذیرد چرا که واقعاً نمی تواند موقعیت سنجی کند که آیا در این موقعیت باید واکنشی نشان دهد یا خیر بارها من با این موقعیت مواجه شدم و نمی توانستم موضع مشخصی بگیرم و اقدامی انجام دهم".

شواهد موجود حاکی از وجود کاستی های جدی در فرایند جامعه پذیری و درونی سازی ارزش های دانشگاهی و شکل دهی به هویت علمی در نظام دانشگاهی کشور است. ناکارایی فضای دانشگاهی ایران در ایجاد و پرورش هنجارها و تبلور آن در رفتارها و گفتارهای دانشگاهیان، ناسازگاری و بی ثباتی در فرایند گفت و گو و مذاکره و ضعف در همکاری های گروهی، نبود انگیزه کافی برای سخت کوشی و تحمل مرارتهای علم، ناکارآمد بودن برنامه های درسی و آموزشی، نقص در اهداف و برنامه ها، ضعف روحیه پژوهش و پژوهشگری، ضعف تعامل استاد و دانشجو از جمله مواردی است که در پژوهش های قانعی راد ۲۰۰۷، فاضلی ۲۰۰۸ نیز به چشم می خورد که با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد.

پیشنهادهات:

- بررسی ظرفیت های شناخته نشده در آموزش عالی برای جذب حداکثری مشارکت پذیری دانشجویان در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... بالا بردن تعهدپذیری و مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان.
- بررسی و ارائه راهکارهایی برای افزایش ارتباط بین خانواده و دانشگاه و جامعه برای تربیت شهروندان مسئولیت پذیر اجتماعی.
- به مؤلفه سرمایه اجتماعی توجه شود چرا که در بردارنده مفاهیمی مانند مشارکت، اعتماد، امنیت و تعامل اجتماعی است که همه به نحوی با رفتارهای مطلوب اجتماعی و جامعه پذیری و علی الخصوص مسئولیت پذیری اجتماعی در ارتباط هستند.
- فراهم نمودن زمینه ی حضور دانشجویان در خدمات اجتماعی قبل از فارغ التحصیلی و ورود به جامعه.
- طراحی فرصت هایی برای تمرین مسئولیت پذیری اجتماعی در دانشگاه قبل از ورود به محیط های اجتماعی بزرگتر مانند جامعه

فهرست منابع

- امینی، محمد، رحیمی، حمید، صالحی، معصومه و موسوی، سمیه. (۱۳۹۲). ارزیابی میزان مسئولیت پذیری دانشجویان دانشگاه کاشان. فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش ۷: ۲۷۱-۲۹۶.
- ایزدی، صمد و عزیزی شماری، مصطفی. (۱۳۸۸). ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ش ۱۵: ۸۲-۶۰.
- ایمان محمدتقی ، جلاتیان بخشنده، وجیهه. (۱۳۸۹). بررسی و تبیین رابطه ی بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز ، جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۱ شماره پیاپی ۳۷ شماره اول ۱۹-۴۲.
- آب نیکی ، زهرا، سبحانی نژاد، مهدی. (۱۳۹۱). بررسی میزان توجه به مؤلفه های مسئولیت پذیری اجتماعی در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه نظری ایران در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹. اندیشه های نوین تربیتی دوره ۸ شماره یک. دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه الزهرا تابستان ، صص ۱۰۶-۵۹.
- بحری پور ، امیرحسین، طالبی، ابوتراب. (۱۳۹۲). سوگیری در مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان و عوامل مؤثر بر آن. مطالعه موردی شهروندان شهر کاشان. فصلنامه علوم اجتماعی شماره ۶۶ پاییز ۱۳۹۳. صص ۷۲-۳۷.
- بیرهوف، هانس ورنر. (۱۳۸۷) ، رفتارهای اجتماعی مطلوب، ترجمه: رضوان صدقی نژاد، تهران: نشر گل آذین، چاپ دوم.
- جاودانی، حمید. (۱۳۸۸). جهانی شدن و آموزش عالی ، راهبردهای نوین برای توسعه آموزش عالی ایران. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، (۵۳): ۱۰۷-۱۳۱.
- حسین زاده ، مریم. (۱۳۹۱). فعالیت گروهی در دانشگاه و اهمیت مشارکت در آن. موج، سال چهارم ، پاییز و زمستان ، شماره ۵ (دانشجو و دانشگاه).
- حمیدیان، علی. (۱۳۹۰). لزوم توجه به فرهنگ زیست محیطی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه تهران. مقالات کامل نخستین همایش باغ گیاه شناسی ملی ایران. آبان ماه ۱۳۹۰.
- رحیمی، حمید، محمدیان، آسیه (۱۳۹۴). تحلیل روابط ساده و چندگانه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با میزان مسئولیت پذیری دانشجویان دانشگاه. فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی. دوره چهارم، شماره ۱، تابستان. صفحات ۹۵-۶۹.
- سبحانی نژاد مهدی، فردانش هاشم. (۱۳۷۹). مسئولیت پذیری اجتماعی در برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران ، مجله دانشگاه تربیت مدرس. شماره ۱. صص ۱۱۴-۹۵.
- شربتیان، محمد حسن و میامی، حسن. (۱۳۹۱). تأملی بر فرایند جامعه پذیری مسئولیت اجتماعی جوانان. مجله مهندسی فرهنگی ، سال هفتم شماره ۷۴-۷۳.

- ظهیری نیا ،مصطفی،گلای،فاطمه،هدایت ایوریق، رحیم،شناسایی عوامل مرثر بر بی تفاوتی اجتماعی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی. مطالعات علوم اجتماعی ایران، سال دوازدهم، شماره چهل وینجم، تابستان ۱۳۹۴.
- فضل الهی قمشی، سیف اله.(۱۳۹۴).مسئولیت پذیری دانشجویان ؛عوامل تأثیر گذار و اولویت ها .فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۶/سال پنجم ،شماره سوم .
- فلیک ،اووه.(۱۳۹۲). درآمدی بر تحقیق کیفی .ترجمه هادی جلیلی.چاپ ششم، تهران :نشر نی ، ۴۹۲ صفحه.
- قانع راد ، محمد امین.(۱۳۸۵). نقش تعاملات اجتماعی دانشجویان و اساتید در تکوین سرمایه اجتماعی دانشگاهی،مجله جامعه شناسی ایران، ۷، ۱، صص ۲۹-۳.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۷).تجدد و تشخیص؛ جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ترجمه ناصر موفقیان، تهران : نی.
- لشکری، علیرضا.(۱۳۸۸).حق ، عدالت و جامعه.دو فصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای اقتصادی.س ۶، شماره ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۸ صفحات ۵۷-۳۱.
- مجیدی، امیر.(۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مرتبط با بی تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه کردستان و دانشگاه و دانشگاه پیام نور مرکز سنندج در سال ۹۰،دانشگاه پیام نور استان تهران،دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی.
- نادری، حمدالله، بنی فاطمه ،حسین، حریری اکبری،محمد.(۱۳۸۸) . الگوسازی ساختاری رابطه بین بیگانگی و بی تفاوتی اجتماعی،مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۵۹-۲۹.
- نصیری،حبیب اله و جوکار،بهرام.(۱۳۸۷).معناداری زندگی،رضایت از زندگی وسلامت روان در زنان(گروهی از زنان شاغل فرهنگی)،فصلنامه جامعه شناسی کاربردی.دوره ۶،شماره ۲،تابستان،صفحات ۱۷۶-۱۵۷.
- نعیمی حسینی ، فخرالزمان، زارع ،حسین ،هرمزی ،محمود، کاوه ، محمد حسین.(۱۳۹۱).یادگیری تلفیقی و تأثیر آن بر انگیزه تحصیلی و رضایت مندی دانشجویان ،نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش.سال هفتم ، جلد ۷،شماره ۱، ۳۲-۲۳.
- یزدان پناه،لیلا، حکمت،فاطمه.(۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان(مطالعه دانشجویان شهید باهنر کرمان). مجله مطالعات اجتماعی ایران،دوره هشتم،شماره ۲، تابستان ۹۳.صص ۱۵۰-۱۲۷.
- یزدانی ،شهرام، اکبری لاکه ،مریم ،احمدی،سلیمان،افشار ،لیلا،فروتن ،سید عباس.(۱۳۹۴).الگوی برنامه درسی ارزش مدار از دیدگاه صاحب نظران آموزش اخلاق و ارزش ها در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی ۱۳۹۴: ۱۵ (۴۰).
- یمنی دوزی سرخابی ، محمد.(۱۳۹۱). کیفیت در آموزش عالی .تهران : سمت.چاپ اول. ۳۷۲ صفحه.

□ Fortune AE, Mac Carthy ,M. Abramson JS(2009). Student Learning processes in field education: Relation ship of learning activities to quality of field instruction satisfaction ,and performance among MSW student Journal of social work Education 37(1):111-224.

□ Mirdamadi M, Bagheri varkaneh A, Smaeili S. 2010. Research on the Degree of Awareness of High School Students about Environmental Protection (a case study in city of Tehran), Journal of Environmental Science and Technology, (12)1: 201-216.

□ Samantha K. Hallman(2016). Development and Assessment of Student Social /Civic Responsibility and Ethical Reasoning Tltc Paper No. 5. CRLT Occasional Paper No. 36 Center for Research on Learning and Teaching The University of Michigan .

□ Seto-Pamies, D. Domingo-Vemis, M. & Rabassa-Figueras, N. (2011). Corporate social responsibility in management education: current status in spanish universities. Journal of Management and Organization, 17(5), 604-620.8, pp. 682-703.

□ Snyder, C. R. (1994). The Psychology of hope: You Can Get There from Here, New York: Free Press.

□ Sullivan, W.M.(2003). The university as Citizen institutional identity and social responsibility. A special report. The civic Art Review, 16(1), 1-14.

□ Teichler, U. (2015). Higher Education Research , International Encyclopedia of the -
Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Volume 10. 862-869.

- Xiaotong Li.)2016(. Study on Current Situation and Cultivation Strategies for College Students' Social Responsibility. 3rd International Symposium on Engineering Technology, Education and Management.